

การรักษาโรคในแบบคติชนวิทยา : กรณีหอมสมุนไพรรักษาและหอมรักษาเริ่มในเขต ตำบลบางจาก จังหวัดนครศรีธรรมราช

Folklore Healing: A Case Study of the Herbal and Herpes Folk Medicine Healers in Bang Jak Sub-district of Nakhon Si Thammarat Province

เปรมปรีดี โพธิ์ศรีทอง¹ และวรรณะ หนูหมื่น²

PreampreePosritong¹ and Wanna Numun²

ภาควิชาสัตตศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์^{1,2}

Corresponding author, E-mail : preampreeposritong@gmail.com¹

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาพิธีกรรมและคาถาการรักษาโรคในแบบคติชนวิทยาของหมอพื้นบ้านในเขตตำบลบางจาก จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกต กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักคือ หมอสมุนไพรรักษาและหมอรักษาเริ่มและผู้ป่วยทำการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์ตามแนวคิดคติชนวิทยาในการสื่อสารการแสดงและแนวคิดคติชนวิทยาด้านบทบาทหน้าที่ในการอธิบายบทบาทการรักษาโรคในแบบคติชนวิทยา ผลการศึกษาพบว่า หมอสมุนไพรรักษาและหมอรักษาเริ่มหมอในขอบเขตการวิจัย มีการประกอบพิธีกรรมการรักษา โดยช่วงแรกเป็นการสวดบูชาพระรัตนตรัยและการระลึกถึงครูผู้มอบวิชาความรู้ ช่วงที่สองเป็นการท่องคาถากำกับยาที่ใช้ในการรักษา ช่วงที่สามเป็นการบอกข้อห้ามและข้อปฏิบัติสำหรับผู้ป่วย

ทั้งนี้คาถาและพิธีกรรมที่ใช้ในการรักษาโรคมียบทบาทในการสร้างความมั่นคงในชุมชน โดยชุมชนได้มีการแพทย์พื้นบ้านเป็นของตนเอง เป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชน หมอพื้นบ้านมีความสำคัญไม่เพียงแต่รักษาโรคเท่านั้นแต่ยังเป็นที่ยอมรับให้กับชาวบ้านในชุมชนด้วย และมีบทบาทในการสร้างความมั่นคงทางด้านจิตใจให้แก่ผู้ป่วยผ่านองค์ประกอบของพฤติกรรมและวัตถุสัญลักษณ์ในพิธีกรรมที่อ้างอิงพระพุทธศาสนา ครูผู้มอบวิชาความรู้ และคาถาที่ใช้ในการรักษาโรค

คำสำคัญ : การรักษาโรคในแบบคติชนวิทยา ; คติชนวิทยาด้านบทบาทหน้าที่ ; คติชนวิทยาด้านสื่อสารการแสดง

ABSTRACT

This research article's objective was to study folklore healing of the herbal and herpes folk medicine healers in Bang Jak sub-district of Nakhon Si Thammarat Province in Thailand. Folklore performance and folklore functions were employed to describe roles of folklore healing. The findings revealed that the herbal and herpes folk medicine healers performed spiritual rites which consisted of three phases: the Triple Gem praying, medicine incantation chanting as well as prohibitions and practices for patients providing.

The incantations and rites that are used and performed as part of healing can, surprisingly, strengthen the community's stability. That the community has its own folklore healing methods helps maintain harmony among community members and encourages them to support each other. Folk medicine healers, therefore, do not only provide healing methods to a patient, but they also act as the community's advisors^o in other words, moral supporters. That is, they build the community's mental stability though behavior components and meanings of semiology as seen in the rites, which are, purposely, related to Buddhism, the healers' masters and healing incantations.

Keywords : Folklorehealing ; Folklore functions ; Folklore performance

บทนำ

คนไทยจำนวนมากให้ความสำคัญกับวิทยาศาสตร์มีความเชื่อมั่นว่าวิทยาศาสตร์คือความทันสมัย ความเจริญ ได้รับการยอมรับจนเป็นค่านิยมของคนในยุคปัจจุบัน แต่ในท่ามกลางค่านิยมนี้ก็มีคนไทยอีกจำนวนไม่น้อยที่มีความเชื่อในเรื่องพิธีกรรมพื้นบ้านทางคติชนวิทยา ซึ่งให้ความสำคัญกับการดูแลเยียวยารักษาจิตใจ มีการหันมาใส่ใจจิตวิญญาณเพื่อพินิจพิจารณาภาวะจิต โดยเชื่อว่าเป็นปัจจัยสำคัญของการประคับประคองความคิดและอารมณ์ของสภาพร่างกาย นับว่าเป็นมุมมองดั้งเดิมของคติความเชื่อในภูมิปัญญาไทย [1]

ในแง่ของภูมิปัญญาไทย มีภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านหรืออาจเรียกว่าการแพทย์ในแบบคติชาวบ้านซึ่งเป็นที่น่าสนใจในปัจจุบัน เนื่องจากเป็นวิธีการรักษาโรคแบบประสบการณ์ของชุมชนที่ได้รับการสั่งสมสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ มีความหลากหลายกันไปในแต่ละภูมิภาค แต่ละสังคมวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นระบบการแพทย์ที่มีบทบาทในการดูแลสุขภาพของชุมชนมาเป็นเวลายาวนานและมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน นับว่าการแพทย์พื้นบ้าน หรือการแพทย์ในแบบคติชาวบ้านเป็นภูมิปัญญาที่สร้างสรรค์และเป็นสิ่งที่สำคัญที่สามารถดูแลคนในของชุมชนได้อย่างเข้าใจ [2]

ความแพร่หลายของการรักษาด้วยการแพทย์ในแบบคติชาวบ้านที่อิงพิธีกรรมทางพุทธศาสนานั้น พบว่าในแถบตำบลบางจากอำเภอเมืองนครศรีธรรมราช มีการแพทย์ในแบบคติชาวบ้านเป็นจำนวนมาก ทั้งการแพทย์ในแบบคติชาวบ้านที่รักษากระดูก การแพทย์ในแบบคติชาวบ้านที่รักษาโรคลมชัก การแพทย์ในแบบคติชาวบ้านที่รักษาโรคลมชัก การแพทย์ในแบบคติชาวบ้านที่รักษาโรคต่อ เป็นต้น ความเชื่อที่คนในพื้นที่ยังผูกพันกับการแพทย์ในแบบคติชาวบ้านดังกล่าวนี้มีความเชื่อมโยงกับบริบททางวัฒนธรรมของจังหวัดนครศรีธรรมราชที่คนในท้องถิ่นศรัทธาพุทธศาสนาอย่างเหนียวแน่น และมีวิถีชีวิตกับระบบคติดั้งพุทธศาสนาอยู่ด้วย

ในมุมมองทางคติชนวิทยา การแพทย์ในแบบคติชาวบ้านที่มีพิธีกรรมและท่องคาถาขณะรักษานั้น เป็นวิธีการรักษาแบบมุขปาฐะที่สืบทอดกันมาคือมีการใช้บทสวดหรือคาถา และมีการประกอบพิธีกรรมตามแง่มุมคติชนการแสดง พฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ในพิธีกรรม การได้มีที่พึ่งทางใจเมื่อรักษาด้วยการแพทย์ในแบบคติชาวบ้านที่ใช้คาถากับพิธีกรรมประกอบกันนั้น ถือเป็นบทบาทของคติชนที่น่าสนใจศึกษาทั้งนี้ผู้วิจัยจึงอยากจะทำคำตอบต่อไปถึงบทบาทของคาถาและพิธีกรรมในเชิงคติชนวิทยาที่มีความสัมพันธ์กับการรักษาโรคของการแพทย์ในแบบคติชาวบ้านในท้องถิ่นข้างต้น

วัตถุประสงค์การวิจัย

ศึกษาพิธีกรรมและคาถารักษาโรคในแบบคติชนวิทยา กรณีหมอสมนไพร และหมอรักษาเริม-งูสวัด ในเขตตำบล บางจาก จังหวัดนครศรีธรรมราช

ขอบเขตการวิจัย

ศึกษาภูมิหลังของหมอพื้นบ้าน กรณีหมอสมนไพร และหมอรักษาเริม-งูสวัด เพราะปัจจุบันหมอพื้นบ้านดังกล่าวยังคงทำการรักษาผู้ป่วยอยู่และเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายทั้งในและนอกพื้นที่ โดยศึกษาในแง่มุมทางคติชนวิทยาและพิจารณาพิธีกรรมกับคาถาเพื่อรักษาโรคของการแพทย์ในแบบคติชาวบ้าน ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราชระยะเวลาในการเก็บข้อมูลภาคสนามในช่วงปี พ.ศ. 2559

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านในตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช
2. เก็บข้อมูลจากภาคสนามโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกสังเกตวิธีการรักษาของหมอพื้นบ้าน และสัมภาษณ์ผู้ป่วย
3. นำข้อมูลมาวิเคราะห์ การรักษาโรคของการแพทย์ในแบบคติชาวบ้านโดยใช้แนวทางศึกษาคติชนด้านการสื่อสารการแสดง พฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ในพิธีกรรมและคติชนด้านบทบาทหน้าที่
4. ตรวจสอบความถูกต้องและความสมบูรณ์ของข้อมูล
5. สรุปผลการวิจัยและนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเกี่ยวกับการรักษาโรคแบบหมอพื้นบ้านในประเด็น ภูมิปัญญาวิธีการรักษาพิธีกรรมและคาถา ตลอดจนบทบาทและการสืบทอดของหมอพื้นบ้านนั้น มีงานวิจัยที่น่าสนใจ อาทิ

Yasamut, Preecha. [3] ศึกษาเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการรักษาโรคผิวหนังด้วยคาถาเพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นและกระบวนการถ่ายทอดด้านการรักษาโรคผิวหนังด้วยคาถารวมทั้งนัยแฝงที่อยู่ในคาถา ผลการศึกษาพบว่า การถ่ายทอดความรู้มี 2 ทางคือ การเรียนรู้ด้วยตนเองจากตำราและการเรียนรู้โดยตรงจากครู การวินิจฉัยโรคจะใช้ประสบการณ์ของหมอเป็น

หลัก ดูอาการที่ปรากฏในผู้ป่วยแต่ละราย ด้านการรักษาจะรักษาโดยการเป่าคาถาร่วมกับการตีม้ำมันต์และใช้สมุนไพรร่วมด้วย การรักษาโรคผิวหนังด้วยคาถามีนัยแฝงคือ ความเชื่อ ผู้ที่การรักษากับหมอคาถามีความเชื่อว่าคาถาที่หมอใช้รักษานั้น สามารถช่วยหายจากอาการเจ็บป่วยได้ ความเชื่อในตัวหมอมีความสำคัญมากต่อการรักษา เนื่องจากหมอคาถาเป็นผู้รักษายิ่งหมอที่รักษาผู้ป่วยมานานมีชื่อเสียงทำให้ผู้คนมีความศรัทธาและเชื่อมั่นในตัวหมอ และพิธีกรรมเป็นกระบวนการสำคัญในการรักษาอันเป็นปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดความสงบ ทำให้ผู้มารักษาเกิดความเชื่อมั่นว่าความเจ็บป่วยของตนสามารถรักษาให้หายได้

Marknuan, Panwart. [4] ศึกษาเรื่องบทบาทและการสืบทอดคาถาและพิธีกรรมของหมอพื้นบ้านในการรักษาโรคที่บ้านหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์บทบาทและการสืบทอดคาถาและพิธีกรรมรักษาโรคของหมอพื้นบ้านโดยใช้แนวทางการศึกษาทางด้านคติชนวิทยา ได้แก่ การศึกษาคติชนด้านการสื่อสาร การแสดง บทบาทหน้าที่ และพฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ ผลการศึกษา พบว่า การรักษาโรคเริ่มต้นด้วยการไหว้ครู แล้วจึงใช้สมุนไพรรักษาเป่าฟัน พิธีกรรมมุ่งสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้ป่วยโดยผ่านความศรัทธาพระพุทธรูป อานาจครู และอานาจคาถาอาคม คาถาที่ใช้มีเนื้อหาเรื่องการรักษาโรคและเกี่ยวกับพระพุทธรูปศาสนา บทบาทการสืบทอดพบว่า คาถาและพิธีกรรมของหมอพื้นบ้านยังคงสืบทอดกันในหมู่เครือญาติและครู-ลูกศิษย์ ทั้งยังมีบทบาทต่อชุมชนในการสร้างความมั่นคงทางจิตใจ การสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน และการสืบทอดความเชื่อเกี่ยวกับการรักษาโรค ปัจจัยที่มีผลต่อการสืบทอดคาถาและพิธีกรรมการรักษาโรคจึงประกอบด้วยระบบเครือญาติ วิถีชีวิตแบบสังคมเกษตรกรรมที่พึ่งพาตนเอง ความศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนาและความเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ รวมทั้งค่านิยมนับถือผู้มีวิชาความรู้

ผลการศึกษาดังกล่าวสรุปได้ว่าภูมิปัญญาการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน จะมีความแตกต่างกันในหลายประเด็นและหลายพื้นที่แต่ละจุดร่วมของหมอบ้านพื้นที่ทุกสังคมคือ มีวิธีการรักษาแบบมุขปาฐะที่สืบทอดกันมาคือ คาถาและพิธีกรรม ซึ่งผู้วิจัยจะวิเคราะห์ถึงบทบาทของคาถาและพิธีกรรมที่ใช้ในการรักษาโรคต่อไป

ผลการวิจัย

ประวัติและภูมิหลังของหมอสมุนไพร: หลวงพ่อนันต์ อุปการรอดหมอสมุนไพร หมายถึง หมอพื้นบ้านที่มีความรู้ความชำนาญในการใช้สมุนไพรเพื่อการรักษาโรค [5]

ภาพที่ 1 หลวงพ่อนันต์ อุปการรอด

ที่มา: ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 25 กันยายน 2559

หลวงพ่อนันต์ อุปการรอด อายุ 80 ปี จำพรรษา ณ วัดไตรสุวรรณาราม (วัดปากนคร) รักษาโรคด้วยยาสมุนไพรการสืบทอดวิชา Uppakanrod, LuangPhor Anan. [6] เล่าว่า ได้วิชาจากบิดาคือ หมอแดง อุปการรอด ตอนแรกหลวงพ่อนันต์อยากเป็นตำรวจเพราะเป็นอาชีพที่ช่วยเหลือสังคม แต่บิดาอยากให้สืบทอดวิชาไว้เพื่อจะได้ช่วยเหลือผู้อื่น ซึ่งเป็นอาชีพที่สามารถช่วยเหลือสังคมเหมือนกัน หลวงพ่อนันต์เล่าว่าพิธีกรรมการสืบทอดคือมีการบูชาพระ รับศีลและครอบมือศิษย์วิชาจากตำราสมุนไพรศึกษาธาตุทั้ง 4 ในร่างกายของคนต้องรู้จักรส 9รส คือ รสเผ็ด รสหวาน รสเมาเบื่อ รสขม รสเผ็ดร้อน รสหอมเย็น รสมัน รสเปรี้ยว รสเค็ม หากไม่รู้รสทั้ง 9 รสนี้ไม่สามารถต้มยาให้กับคนได้ และติดตามพ่อไปรักษาคนไข้ที่บ้าน โดยการสังเกตและลงมือปฏิบัติ Uppakanrod, LuangPhor Anan. [6]กล่าวว่า คนไข้สอนหมอ เราต้องศึกษาเรียนรู้จากการจากคนไข้

ข้อปฏิบัติของการเป็นหมอพื้นบ้านนั้นต้องมีพรหมวิหาร 4 ถือศีลและต้องไม่มัวติดต่อกันใช้ Uppakanrod, LuangPhor Anan. [6] กล่าวว่า แม้ว่าคนไข้โกรธเรา แต่เมื่อเขาป่วย มาหาเราก็ตองรักษา โรคที่หลวงพ่อนันต์รักษา คือ โรคทางพรหมโลหิตเช่น ไข้ทับระดู วัณโรค ยาบำรุงโลหิต บำรุงหัวใจ ใช้สนับบาต ลูกนก ใช้สนับบาตหน้าเพลิงส่วนสมุนไพรที่ใช้รักษาเมื่อก่อนหาตามบ้าน ตามวัด ตามเขา ก่อนเก็บยาต้องบอกกล่าวเจ้าที่เจ้าทาง เทวดา ว่าเก็บไปเพื่อรักษาคนไข้ เพื่อบุญเพื่อกุศล แต่ในปัจจุบันสมุนไพรค่อนข้างหายาก จึงจำเป็นต้องซื้อตัวยาสุมุนไพรจากร้านขายยาแผนโบราณในเมือง องค์ความรู้ในการรักษา สิ่งสำคัญคือ ถ้าคนไข้ ร่างกายอ่อนเพลีย ต้องตรวจสายตา จับชีพจร Uppakanrod, LuangPhor Anan. [6] เล่าว่า ถ้าตัวยาชับผิด ใช้ทับหม้อยา

อาจจะทำให้คนไข้เสียชีวิตได้ จะไม่รักษาถ้าคิดว่ารักษาไม่ได้ เพราะการรักษาคนไข้จะต้องไม่ให้เกิดโทษหม้อยา เช่น ถ้าหมอหลวงรักษาคนหายป่วยหรือคนตายก็ยังมีคนมารักษา แต่หากเป็นหมอพื้นบ้านรักษาคนไข้ตายสักหนึ่งคนก็ไม่มีใครมารักษาวิธีต้มยาใช้ทับระดูมีตัวยาสุมุนไพรที่สำคัญคือ จันทน์แดง จันทน์ขาว ญ่าตีนนก ดอกคำฝอย เป็นสมุนไพรที่ช่วยดับเลือดของผู้หญิง ถ้าเลือดในร่างกายคลุ้มคลั่ง อาจทำให้เป็นบ้าได้ ใช้ทับระดูนี้ถ้าจัดยาผิด เช่น ถ้าจัดยาร้อนจะบาป ต้องจัดยาเย็นดับจึงต้องใช้ญ่าตีนนก มีสรรพคุณในการดับเย็น และดอกคำฝอยมีสรรพคุณในการดับเลือด ถ้าขาดสองตัวนี้รักษาไม่ได้ขณะจัดยาท้องนะโม 3 จบ เพื่อสวดบูชาพระรัตนตรัยและระลึกถึงพระคุณของครูบาอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทตัวยาสุมุนไพร เพื่อมาช่วยรักษา จากนั้นท่องคาถา “พุทธังรักษา พุทธังเป็นยา ฆัมมังรักษา สังคาประสิทธิเม หายไปเลย” ให้คนไข้กลับไปต้มกินที่บ้าน โดยกินประมาณ 10 วัน วันละ 2 เวลา ก่อนอาหาร เพิ่มน้ำต้มทุกวัน กินจนยาจืด วิธีต้มยาบำรุงโลหิต บำรุงหัวใจ เพื่อแต่งเลือดเพิ่มเลือดให้ร่างกาย มีตัวยาสุมุนไพรที่สำคัญคือดอกไม้เกสรดอกพิกุล บุนนาค สารภี เกสรบัว ขณะจัดยาท้องนะโม 3 จบ เพื่อสวดบูชาพระรัตนตรัย และระลึกถึงพระคุณของครูบาอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทตัวยาสุมุนไพร เพื่อมาช่วยรักษา จากนั้นท่องคาถาดังกล่าวเหมือนกัน และห้ามคนไข้กินผลไม้ที่มีรสส้ม เปรี้ยวของหมักดอง เพราะมีฤทธิ์ไปทำลายสรรพคุณของยา

ภาพที่ 2 เครื่องยาสมุนไพร

ที่มา: ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 25 กันยายน 2559

ภาพที่ 3 เครื่องยาสมุนไพร

ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 25 กันยายน 2559

ประวัติและภูมิหลังของหมอเริ่ม-งูสวัด : นางเกสร อุปการ
รอด หมอเริ่ม หมายถึง หมอพื้นบ้านที่ใช้คาถาในการรักษาโรค
เริ่ม-งูสวัด หรืออาจมีการใช้สมุนไพรไปด้วย

ภาพที่ 4 นางเกสร อุปการรอด

ที่มา: ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2559

นางเกสรอุปการรอด อายุ 72 ปี อยู่บ้านเลขที่ 116 หมู่ 6
ประกอบอาชีพหมอฟันบ้านรักษาเริ่มและต้มยาสมุนไพร
วิชารักษาเริ่มได้รับการสืบทอดมาจากตาหลวงแก้ว ไชยทอง และ
วิชาการต้มยาสมุนไพรได้รับการสืบทอดมาจากหลวง พ่ออนันต์
อุปการอด ก่อนท่านจะออกบวช

การสืบทอดวิชารักษาเริ่ม Uppakanrod, Kayson. [7]
เล่าว่า พ่อตนนั้นรู้จักกับตาหลวงแก้ว ท่านจึงให้วิชารักษาเริ่มให้
มาช่วยคน วิธีการเรียนท่านก็บอกวิธีการรักษาแล้วนำมาจดจำ
ไม่มีพิธีกรรมการสืบทอด คนแรกที่รักษาคือ ลูกสาวของตนเอง
หลังจากนั้นก็มีคนมาให้ช่วยรักษา การเป็นหมอฟันบ้านนั้นต้อง
มีศีล มีธรรม มีพรหมวิหาร 4 และต้องไม่มีอคติต่อคนไข้การ
รักษาจึงจะได้ผล Uppakanrod, Kayson. [7] กล่าวว่า
หมอหลวงเขาเรียกว่างูสวัด แต่หมอบ้านจะเรียกเริ่ม โรคเริ่มที่
นางเกสรรักษาคือ เริ่มตีนหมา เริ่มใหญ่ เริ่มพาดเกลี้ยง แผลของ
เริ่มจะมีลักษณะเป็นผื่นเป็นตุ่มมีน้ำใสๆ คล้ายเกล็ดงูลามขึ้น
รอบตัว หากแผลเริ่มลามพาดขึ้นรอบตัวจะเป็นอันตรายอาจเสียชีวิตได้
มีอาการปวดเมื่อยตามร่างกาย แสบปวดปวดร้อนบริเวณ
แผล และหากรักษาไม่ถูกวิธีจะทำให้รอยแผลดำ

วิธีการรักษาโรคเริ่ม ไม่มีค่าครู แต่คนไข้ต้องนำพานหมาก พลูจำนวน 5, 7, หรือ 9 คำ โดยให้เป็นจำนวนคี่ ปูนแดง รูปเทียน ใบกระท้อนหล่นหายท่องนะโม 3 จบ แล้วท่องคาถา “นะ สุธมฺโม สุธมฺม พุทธสฺสุมฺม ยะสฺสุมฺม เริ่มทั้งมูล สุธมฺมไปด้วยนะโมพุทธายะ นะโมพุทธายะ” จากนั้นก็นำหมากพลู ปูนแดงและใบกระท้อนหล่นหายมาตำกับครก ผสมกับน้ำเปล่า และนำมาปิดที่แผลโดยใช้รากหญ้าซึ่งอีกวิธีการปิดคือให้คนไข้ยื่นหันหน้าไปทางทิศตะวันออกและให้ปัดออกจากตัวคนไข้ ขณะที่ปัดนั้นก็ท่องคาถาดังกล่าว หลังจากนั้นก็ให้คนไข้ นำหมากพลูไปปิดด้วยตนเองที่บ้านได้เพราะหมอได้ท่องคาถากำกับไว้แล้ว ให้ปิดจนครบ 3 ครั้ง หรือหากมีอาการปวดแสบปวดร้อนก็สามารถปิดได้ตลอดห้ามผู้ป่วยกินไก่ ขนมน้ำเงิน กล้วย จะทำให้ผื่นบวมพองขึ้น และเมื่อรักษาหายแล้วให้นำปืนโต 1 เถา พร้อมกล้วย 1 หวี ไปวัดโดยให้ระลึกถึงตาหลวงแก้วผู้มอบวิชาความรู้

ภาพที่ 5 พานบูชาครู

ที่มา: ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2559

ภาพที่ 6 นางเกสรขณะท่องคาถา

ที่มา: ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2559

จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นได้ว่า หมอสมุนไพรรและหมอเริ่มที่ตำบลบางจาก มีสิ่งเหมือนกันคือ การประกอบพิธีกรรมในการรักษา มีการบูชาพระรัตนตรัย ท่องคาถา กินยา ปัดเป่าโรคภัย เป็นต้น องค์ประกอบของพิธีกรรมการรักษาโรคทางคติชนวิทยาของหมอพื้นบ้าน

การประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านอยู่ในฐานะ “การแสดง” ที่ให้ความสำคัญแก่ภาวะแวดล้อม มีการนำแนวคิดทางคติชนมาวิเคราะห์โดยMarknuan, Panwart.[4] อ้างจากAnderson, WanneeWiboonsawat. [8] กล่าวว่า ความสำคัญของคติชน (folklore) อยู่ในฐานะเหตุการณ์ (event) และการสังสรรค์สัมพันธ์(interaction) ในรูปแบบการแสดง (performance) มีการสื่อความหมาย มีการใช้ถ้อยคำเป็นสัญลักษณ์ โดยสาระความหมายและความเป็นตัวตนของคติชน (holistic-entity) แนวทางการศึกษานี้Marknuan, Panwart.[4] ชี้ว่าต้องมุ่งเก็บข้อมูลองค์ประกอบต่างๆ ของการแสดงโดยละเอียด ได้แก่ ใครเป็นผู้แสดง (who) สิ่งที่แสดง (what) เวลาและโอกาสที่แสดง (when) สถานที่แสดง (where) เหตุที่ทำให้มีการแสดง (why) และแสดงอย่างไร (how)

ทั้งนี้ Saipan, Pichet. [9] อ้างจาก Marknuan, Panwart. [4] ได้สรุปแนวคิดของวิกเตอร์ เทอร์เนอร์ เกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมในเชิงคติชนว่า การวิเคราะห์พฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมนั้น ถือว่า พิธีกรรมเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทางสังคม ประกอบขึ้นจากสัญลักษณ์และชุดพฤติกรรมสัญลักษณ์ พิธีกรรมจึงเป็นระบบของความหมายที่สามารถเชื่อมโยงกลับไปถึงโครงสร้างสังคมที่มีพิธีกรรมนั้นเกิดขึ้น การทำความเข้าใจความหมายสัญลักษณ์ในพิธีกรรมนี้จึงช่วยให้เข้าใจความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในโครงสร้างสังคมด้วย

การศึกษาองค์ประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคทางคติชนวิทยาของหมอสมุนไพรรและหมอเริ่ม มีบทสวดคาถาและการประกอบพิธีกรรมการรักษา ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญ โดยจะอภิปรายในประเด็นดังต่อไปนี้

ผู้เข้าร่วมแสดง ผู้ที่มีบทบาทในการสื่อสารการแสดง (who) ซึ่งการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรค Marknuan, Panwart. [4] ชี้ว่าประกอบด้วย หมอพื้นบ้าน ผู้ป่วย ญาติผู้ป่วย

หมอฟันบ้าน

หมอฟันบ้านมีบทบาทในฐานะผู้ประกอบการพิธีกรรมในการรักษาโรค ในตำบลบางจากพบว่า มีทั้งเพศหญิงและชาย ช่วงอายุ 70-80 ปีอยู่ในสถานะพระสงฆ์และฆราวาส การที่หมอฟันบ้านอยู่ในสถานะพระสงฆ์ เป็นผู้มีสถานภาพสูงของสังคมที่ชาวบ้านเคารพนับถือ ทำให้ชาวบ้านมีความเชื่อมั่น และเชื่อถือในการเลือกรับการรักษา กรณีการรักษากับหมอฟันบ้านทั่วไป ถือเป็นการช่วยเหลือชาวบ้านในชุมชน โดยไม่หวังค่าตอบแทน เพราะหมอฟันถือว่าเป็นการทำบุญทำกุศลทางหนึ่ง เพียงแค่เมื่อรักษาหายแล้วต้องการให้ทำบุญระลึกถึงบุญคุณครูบาอาจารย์ผู้มอบวิชาความรู้

ผู้ป่วย

ผู้ป่วยที่มาับรักษาส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านในตำบลบางจาก และในพื้นที่บริเวณใกล้เคียง หรือคนต่างจังหวัดที่ได้รับคำแนะนำจากชาวบ้านในชุมชน ผู้ป่วยที่มาปรึกษาหมอฟันส่วนใหญ่จะเป็นเพศหญิง เนื่องจากเป็นโรคทางพรหมโลหิต Nuankhong, Wasana. [10] ตอนอายุ 54 ปี เข้าสู่วัยทอง มีอารมณ์หงุดหงิดโกรธง่าย ร้อนหนาวววนนอนไม่ค่อยหลับ รักษาหมอฟันปัจจุบันอาการยังไม่ดีขึ้น จึงหันมาปรึกษากับหลวงตามันต์โดยการกินยาต้มสมุนไพรอาการดังกล่าวก็ค่อยๆ ดีขึ้นส่วนผู้ป่วยที่มาปรึกษากับหมอฟันนั้นสามารถพบได้ทุกเพศทุกวัย ซึ่งเป็นโรคที่สามารถเกิดขึ้นได้กับทุกคน [11] รักษาหมอฟันปัจจุบัน ประมาณ 2-3 วัน อาการปวดเมื่อยลดลง แต่ตื่นเริ่มยังไม่ดีขึ้น ญาติจึงแนะนำให้มาเป่าคาถากับหมอฟันพร้อมกับมนต์มนต์นั้นแปลจะไม่หายขาด และอาจทำให้เกิดแผลเป็นได้

ทั้งนี้พบว่า ปัจจัยสำคัญที่ผู้ป่วยมาปรึกษากับหมอฟันบ้านนั้นพบว่า 1) เป็นการปรึกษากับร่วมแพทย์แผนปัจจุบัน 2) การที่ปรึกษากับแพทย์แผนปัจจุบันไม่หายแล้วจึงมาปรึกษากับหมอฟันบ้าน 3) จากคำแนะนำของญาติผู้ป่วยและเพื่อนบ้านของผู้ป่วย

ญาติผู้ป่วย

ญาติผู้ป่วยเป็นบุคคลสำคัญที่ให้คำแนะนำและมีส่วนช่วยในตัดสินใจเลือกการรักษากับหมอฟันบ้าน นอกจากนี้ญาติผู้ป่วยมีหน้าที่พาผู้ป่วยไปหาหมอ จัดเตรียมของที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมและยังเป็นกำลังใจสำคัญของผู้ป่วยในขณะประกอบพิธีกรรม

เหตุผลในการประกอบพิธีกรรม

เหตุผลในการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรค(Why) Marknuan, Panwart. [4] ซึ่งว่าการประกอบพิธีกรรมรักษาโรคก็เพื่อที่จะเป็นการบำบัดรักษาความเจ็บป่วยทางด้านร่างกาย นอกจากนั้นคตินิยมของหมอฟันบ้านยังเชื่อว่าจิตใจของผู้ป่วยนั้นเป็นเรื่องสำคัญ จึงจัดพิธีกรรมขึ้นมาเพื่อให้ผู้ป่วยเกิดความสบายใจให้จิตใจมีพลัง เมื่อสภาพจิตใจเข้มแข็งขึ้นก็จะส่งผลดีต่อร่างกาย

สถานที่ เวลาและโอกาส

สถานที่ (Where) เวลาและโอกาส (When) ในการรักษาโรคของหมอฟันบ้าน Marknuan, Panwart. [4] ซึ่งมีความสำคัญที่ต้องวิเคราะห์ด้วยโดยผู้ป่วยจะเดินทางมารักษาที่บ้านของหมอฟันประกอบพิธีกรรมจึงเกิดขึ้นที่บ้านของหมอฟัน ซึ่งจะจัดเป็นที่เฉพาะสำหรับการรักษาผู้ป่วยส่วนเวลาและโอกาสการรักษามองหมอฟันนั้นสามารถทำได้ทุกเวลาหลังจากเสร็จกิจวัตรของพระสงฆ์สำหรับหมอฟันไม่ได้ประกอบอาชีพอย่างอื่นก็สามารถรักษาได้ทุกเวลาเช่นกัน

ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม Marknuan, Panwart. [4] ซึ่งว่าหมอฟันบ้านมีการประกอบพิธีกรรมอะไร (What) และประกอบพิธีกรรมอย่างไร (How)

เมื่อไปถึงหมอฟันบ้านจะสอบถามอาการ สังเกตและวินิจฉัยโรค หลังจากนั้นก็ทำการประกอบพิธีกรรมการรักษา ซึ่งการประกอบพิธีกรรมนั้น มีขั้นตอนไม่ยุ่งยากและไม่ซับซ้อน โดยแบ่งเป็น 2 ช่วง คือ ช่วงแรกเป็นการสวดบูชาพระรัตนตรัยและการไหว้ครูผู้มอบวิชาความรู้ การไหว้ครูนั้นเมื่ทั้งแบบพานไหว้ครูและไม่ต้องตั้งพานไหว้ครูโดยการรักษาโรคเริ่มตั้งตั้งพานไหว้ครูซึ่งประกอบด้วย หมากพลู รูป เทียน จากนั้นก็ตั้งจิตอธิษฐานระลึกถึงบุญของครูผู้มอบวิชาความรู้ ขั้นตอนการไหว้ครูนั้นเป็นขั้นตอนที่สำคัญ เพราะหมอฟันบ้านนั้นมีความเชื่อว่าหากไม่ไหว้ครูหรือไม่ได้ตั้งจิตอธิษฐานระลึกถึงบุญคุณของครูนั้นจะทำให้การรักษาไม่สัมฤทธิ์ผล หรือผู้ป่วยที่รักษาหายแล้วไม่น่าเป็นได้กับกล้วยไปวัด ครูก็จะมาลงโทษแก่หมอฟันบ้าน ช่วงที่สองหลังจากการสวดบูชาพระรัตนตรัยและการไหว้ครูผู้มอบวิชาความรู้หมอฟันก็จะกล่าวคาถาในขณะที่จัดด้วยยาสมุนไพรแล้วให้ผู้ป่วยนำไปต้มดื่มกินที่บ้านกรณีของหมอฟันนั้นจะนำหมากพลู

ใบกระทอนหล่นหายที่ใช้ในพิธีไหว้ครูมาทำให้ละเอียดแล้วใช้ปิดพร้อมทั้งทอคาถากำกับ

เมื่อสังเกตวิธีการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านพบว่า วิธีการรักษาสามารถแบ่งได้ 2 วิธีคือ วิธีการรักษาที่มีผลทางด้านร่างกาย และวิธีการรักษาที่มีผลทางด้านจิตใจ วิธีการรักษาที่มีผลทางด้านร่างกายได้แก่ หมอสมุนไพรรักษาโดยให้ผู้ป่วยดื่มยาต้มสมุนไพรรักษาและหมอเริ่มใช้สมุนไพรรักษาโดยการปิดตัวยานร่างกายที่มีบาดแผล ส่วนวิธีการรักษาที่มีผลทางด้านจิตเป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์คือ มีการทอคาถา

เมื่อพิจารณาวิธีการรักษาโรคของหมอสมุนไพรรักษาและหมอเริ่มในฐานะพฤติกรรมสัญลักษณ์พบว่า หมอพื้นบ้านได้เปลี่ยนสถานะของตนให้เป็นบุคคลที่มีวิชาความรู้ ในขณะที่ประกอบพิธีกรรมเห็นได้จากการท่อนะโมก่อนทอคาถารักษาผู้ป่วย และวัตถุที่ปรากฏอยู่ในพิธีกรรมพบว่า มีการสื่อความหมายถึงการรักษาโดยหมอสมุนไพรรักษาใช้น้ำต้มกับ ตัวยาสุมุนไพรรักษาซึ่งน้ำและตัวยาสุมุนไพรรักษาสื่อความหมายถึงการชำระล้างโรคภัย ส่วนหมอเริ่มจะปิดเริ่มโดยให้ผู้ป่วยหันไปทางทิศตะวันออกและให้ปิดออกจากตัวคนไข้ สื่อความหมายถึง การให้พิษหรือเชื้อออกจากร่างกาย

หลังเสร็จสิ้นจากการประกอบพิธีกรรมการรักษาแล้ว หมอจะมีคำแนะนำในการปฏิบัติของผู้ป่วยคือ หมอสมุนไพรรักษาห้ามมิให้ผู้ป่วยกินผลไม้ที่มีรสเปรี้ยว ของหมักดอง กลัวยับั๋ง กรณีของหมอเริ่มห้ามกินไก่ ขนมหิน กลัวย จะทำให้ผื่นจะบวมพองขึ้น

จากการวิเคราะห์องค์ประกอบและบริบทการสื่อสารของพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านพบว่า พิธีกรรมของหมอพื้นบ้านมีองค์ประกอบที่ไม่ซับซ้อนและยุ่งยาก มีสิ่งสำคัญคือ ความเชื่อในอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของหมอพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์อยู่กับความเลื่อมใสศรัทธาอยู่ในพระพุทธศาสนาและความเชื่อในการนับถือครูผู้มอบวิชาซึ่งมีตัวบทสำคัญคือ คาถา

คาถาที่ใช้ในการรักษาโรคทางคติชนวิทยาของหมอพื้นบ้านคาถา คือตัวบทสำคัญที่หมอพื้นบ้านใช้ในการรักษาโรค ซึ่งเป็นสิ่งที่เสริมสร้างกำลังใจให้กับผู้ป่วย Sakalamahasanghapharinayaka, SomdetPhraNyanasamvaraSomdetPhraSangharaja. [12] คำว่า รูปแบบของคาถานั้น ถือเป็นระเบียบคำที่ประพันธ์และผูกขึ้นอย่างเป็นแบบแผน เช่น ร้อยกรอง ร้อยแก้ว หรือเป็นธรรมบท

ผู้วิจัยพบว่าหมอสมุนไพรรักษาและหมอเริ่มในตำบลบางจากมีการใช้คาถาประกอบในการรักษาโรค ซึ่งทั้งสองคาถานั้นมีหลักสำคัญคือ การอาศัยอำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยช่วยในการรักษาเพื่อให้สัมฤทธิ์ผล

คาถาต้มยาสมุนไพรรักษา

“พุทธชังรักษา พุทธชังเป็นยา ชัมมังรักษา

สังคาประสิทธิเม หายไปเลย”

คาถาบทนี้เป็นภาษาบาลี “พุทธชัง ชัมมัง สังคา” สื่อความถึงพระรัตนตรัย การเสกสมุนไพรรักษาให้เป็นตัวยารักษาโรค แล้วประกอบกับคำว่า “ประสิทธิเม” ซึ่งเป็นคำกล่าวเพื่อความศักดิ์สิทธิ์ หมายความว่า ขอให้สำเร็จแก่เรา The Royal Society of Thailand [13] และคำว่า “หาย” หมายถึง การหายจากโรคภัย Uppakanrod, LuangPhor Anan. [6] กล่าวไว้ว่า จะท่อนะโม 3 จบ และระลึกถึงคุณพระศรีรัตนตรัยและพระคุณของครูบาอาจารย์ผู้ประสิทธิ์วิชาความรู้ จากนั้นก็จะทอคาถาในขณะที่จัดตัวยาสุมุนไพรรักษา

คาถารักษาเริ่ม

“นะสุณ โมสุณ พุทธสุณ ยะสุณ เริ่มทั้งมูล สูญไปด้วยนะ โมพุทธชายะ นะโมพุทธชายะ”

คาถาบทนี้เป็นภาษาบาลี “นะ โม พุทธ ธา ยะ” หมายถึง พระพุทธเจ้า 5 องค์ ในคาถานี้มีการกล่าวซ้ำคำว่า “สุณ” ในทุกวรรค ซึ่งหมายถึง การขอให้เริ่มทั้งหมดหายไป และตอนท้ายเป็นการเน้นย้ำ “นะโมพุทธชายะ” อีกครั้งเพื่อขออำนาจของพระพุทธเจ้า 5 องค์ มาช่วยในการรักษา Uppakanrod, Kayson. [7] กล่าวไว้ว่า ท่อนะโม 3 จบ แล้วระลึกถึงครูผู้ให้ความรู้ จากนั้นก็ทอคาถาในขณะที่ปิดตาลงบนแผลของผู้ป่วย โดยทอคาถาดังกล่าว 3 รอบ

จากการวิเคราะห์คาถาพบว่าเป็นการกล่าวถึงกิริยาที่เป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์ในการรักษา เช่น คำว่า “หาย” หรือ “สูญ” และมีการกล่าวถึงชื่อโรคและตัวยารักษา “เริ่มทั้งมูล” ซึ่งการทอคาถานี้เป็นการสร้างความมั่นใจให้กับผู้ป่วยที่มีต่อหมอพื้นบ้านว่าการรักษานี้จะสัมฤทธิ์ผลเพราะมีเนื้อความของคาถาที่มีการอ้างถึงอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ขอให้คุณพระศรีรัตนตรัยมาช่วยคุ้มครองในการรักษาและปิดโรคภัยออกจากตัวผู้ป่วย

บทบาทของคาถาและพิธีกรรมการรักษาโรคทางคติชนวิทยาของหมอพื้นบ้าน

การศึกษาคติชนด้านบทบาทหน้าที่เป็นการศึกษาคติชนโดยเน้นความสัมพันธ์ระหว่าง (Text) กับบริบททางสังคมของคติชน (Social context of folklore) เพื่อวิเคราะห์ว่าคติชนในฐานะที่เป็นข้อมูลวัฒนธรรมมีหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทางด้านจิตใจและช่วยสร้างความเข้มแข็งและความมั่นคงทางวัฒนธรรมให้แก่แต่ละสังคม [14]

บทบาทในการสร้างความมั่นคงในชุมชน

จากการศึกษาพื้นที่ในตำบลบางจากเห็นได้ว่า ตำบลบางจากมีระบบการแพทย์พื้นบ้านเป็นของตนเองมีหมอพื้นบ้านชำนาญเฉพาะโรคหลายสาขา เปรียบเสมือนเป็นโรงพยาบาลของตำบล นอกจากนี้การใช้ยาของหมอพื้นบ้านจะใช้พืชสมุนไพรที่มีอยู่ในชุมชนถือเป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์และคุ้มค่า แสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งของชุมชนที่มีระบบการดูแลสุขภาพที่สามารถดูแลช่วยเหลือกันเองภายในชุมชนได้ในหลายมิติ

หมอพื้นบ้านกับผู้ป่วยสื่อสารด้วยภาษาและวัฒนธรรมเดียวกัน การอาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกันมีวัฒนธรรม ประเพณี ความคิดความเชื่อ ตลอดจนมีค่านิยมไปในทิศทางเดียวกัน มีประสบการณ์ร่วมกันภายในชุมชน ทำให้หมอพื้นบ้านทราบและเข้าใจถึงวิถีการดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ของผู้ป่วย สามารถเข้าใจถึงความคิด ความเชื่อและมุมมองต่อความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นของชาวบ้านในชุมชน

พิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านเป็นการพึ่งพาอาศัย ช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชนซึ่งโรคที่หมอพื้นบ้านรักษานั้นเป็นความเจ็บป่วยเล็กน้อย ทำให้ชาวบ้านไม่ต้องพึ่งพาแพทย์แผนปัจจุบันที่มีค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูง อีกทั้งเป็นการประหยัดเวลา เพราะหากชาวบ้านไปโรงพยาบาลจะมีขั้นตอนและวิธีการที่ยุ่งยากและซับซ้อนจึงถือเป็นการสิ้นเปลืองทั้งเงินทองและเวลาทั้งนี้การรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน เป็นการรวมพลังกันระหว่างหมอพื้นบ้านและผู้ป่วย ที่สื่อสารโดยการกระทำผ่านพิธีกรรมซึ่งทำให้ผู้ป่วยรู้สึกมั่นคงและอบอุ่น มีความเป็นพวกพ้องเดียวกัน

การเลือกการรักษาโรคของผู้ป่วยเป็นการได้รับคำแนะนำการบอกกล่าวหรือปรึกษาหรือจากบุคคลภายในครอบครัวหรือเพื่อนบ้านที่มีความห่วงใย ใส่ใจซึ่งกันและกัน ทำให้ชาวบ้านใน

ชุมชนมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ซึ่งหมอพื้นบ้านในตำบลบางจากส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุมีคุณธรรม จริยธรรม เป็นผู้นำทางปัญญา ที่ชาวบ้านให้ความสำคัญและเคารพนับถือซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้ล้วนมีส่วนช่วยสร้างความศรัทธา ความน่าเชื่อถือแก่ชาวบ้าน โดยหมอพื้นบ้านจะอยู่ในฐานะญาติของผู้ป่วยที่ทำการรักษาด้วยความรักและความเมตตาซึ่งหมอพื้นบ้านมีความสำคัญในทุกด้าน มิใช่ทำหน้าที่เพียงรักษาโรคเท่านั้น แต่ยังเป็นที่พักพิงให้กับชาวบ้านในชุมชน มีความเสียสละต่อส่วนรวม ซึ่งเปรียบเหมือนบุคคลในครอบครัวที่ถูกหลานให้ความเคารพนับถือ เชื่อฟัง และปฏิบัติตามในคำแนะนำ

การเป็นหมอพื้นบ้านนั้นเปรียบเป็นการมีภาระหน้าที่ที่มีต่อชุมชน สิ่งที่หมอพื้นบ้านได้รับเป็นคำตอบแทนคือ บุญกุศลที่ได้จากการช่วยเหลือผู้ป่วย ทั้งนี้ผู้ป่วยก็มีแบบแผนในการกำหนดแนวทางการปฏิบัติต่อหมอคือ เมื่อรักษาก่อนหายแล้วก็ต้องระลึกถึงบุญคุณเพื่อแสดงความกตัญญูต่องานที่ต่อหมอและครูผู้ให้วิชาแก่หมอ ซึ่งการปฏิบัติตนตามแบบแผนดังกล่าวส่งผลให้หมอพื้นบ้านได้รับความเคารพนับถือจากชาวบ้านและถือเป็นสถาบันสังคมที่สำคัญของชุมชน

บทบาทในการสร้างความมั่นคงทางด้านจิตใจ

คาถาและพิธีกรรมการรักษาโรคทางคติชนของหมอพื้นบ้านมีส่วนสำคัญที่ช่วยให้ชาวบ้านตัดสินใจเลือกรักษาเพราะเป็นวิธีการที่ผ่านพฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในพิธีกรรมอย่างคาถาที่มีการอ้างอิงถึงอำนาจความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูป และตัวยาสมุนไพรเป็นพืชที่มีอยู่ในท้องถิ่น ซึ่งเป็นสิ่งที่ตั้งอยู่บนความเชื่อ ความศรัทธาของชาวบ้าน และรวมทั้งค่านิยมนับถือผู้มีวิชาความรู้ ทำให้ชาวบ้านเกิดความศรัทธาในผลสัมฤทธิ์ของการรักษา สิ่งเหล่านี้ล้วนมีบทบาทในการช่วยสร้างความมั่นคงทางจิตใจให้กับผู้ป่วย Uppakanrod, Kayson. [7] หมอรักษาโรคม เล่าว่า มีผู้ป่วยไปรักษาโรคมกับแพทย์แผนปัจจุบันผิดยา 4 เข็ม ก็ไม่หาย แล้วมาให้ตนมาบำบัดเริ่มให้จนหาย หลังจากนั้นก็มาเข้าร่วมพิธีไหว้ครูทุกปี

วิธีการรักษาของหมอพื้นบ้านจะมุ่งวิเคราะห์ที่จิตใจของผู้ป่วยเป็นหลักโดยเป็นการเชื่อมโยงเข้ากับความเชื่อของคนในชุมชน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำให้การรักษาของหมอพื้นบ้านมีความแตกต่างกับแพทย์แผนปัจจุบันที่ใช้หลักการทางวิทยาศาสตร์คาถา

และพิธีกรรมที่ประกอบขึ้นนั้นเป็นการช่วยเสริมสร้างพลังให้ผู้ป่วยมีความมั่นคงทางใจ มีความสบายใจขึ้น [14]

พิธีกรรมเป็นการกระทำเพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ หรือมีผลสำเร็จตามความต้องการ เป็นการกระทำของบุคคลมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ความรู้สึกนึกคิดและความเชื่อของคนไทย พิธีกรรมจึงเปรียบเสมือนหลักยึดเหนี่ยวจิตใจมนุษย์

ถึงแม้ว่าในปัจจุบันวิธีการรักษาของหมอพื้นบ้านกระทำผ่านคาถาและพิธีกรรมยังไม่ได้เป็นที่ยอมรับในระเบียบการของกระทรวงสาธารณสุข แต่คาถาและพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านมีบทบาทสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างพลังและความมั่นใจให้กับชาวบ้านในชุมชน ตลอดจนเป็นวัฒนธรรมความเชื่อที่แสดงออกโดยผ่านพฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ที่หมอพื้นบ้านและชาวบ้านสามารถสื่อความหมายเข้าใจตรงกันได้

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาโรคทางจิตเวชวิทยาของหมอสมุนไพร และหมอเริ่ม-งูสวัด ในเขตพื้นบ้านตำบลบางจากจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยใช้แนวทางการศึกษาทางจิตเวชวิทยาด้านการสื่อสารการ แสดงและแนวคิดจิตชนด้านบทบาทหน้าที่ในการอธิบายการ ประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคพบว่า ช่วงแรกเป็นการสวดบูชา พระรัตนตรัยและการระลึกถึงครูผู้มอบวิชาความรู้ ช่วงที่สอง เป็นการท่องคาถากำกับยาที่ใช้ในการรักษา และช่วงที่สามเป็นการบอกข้อห้ามและข้อปฏิบัติสำหรับผู้ป่วย

การวิเคราะห์พิธีกรรมการรักษาโรคในฐานะการแสดงและการสื่อสาร ทำให้เห็นถึงองค์ประกอบและกระบวนการการรักษาโรคที่เป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ในพิธีกรรมที่สื่อความหมายถึงการรักษาโรค ทั้งหมดนี้ล้วนมีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม การใช้แนวทางศึกษาพฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์วิกเตอร์ เทอร์เนอร์ มารีเคาะห์ องค์ประกอบของพิธีกรรม พบว่า คาถาที่ใช้ในการรักษาและลักษณะการประกอบพิธีกรรมการรักษาสื่อให้เห็นถึงความเชื่อ ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาและความเชื่อที่มีต่อครูผู้มอบวิชาความรู้ว่าเป็นผู้อำนวยการรักษาโรคภัยให้หาย

การท่องคาถาและประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน เป็นสิ่งที่ช่วยเสริมพลัง และสร้างกำลังใจเปรียบเสมือนหลักที่ช่วยยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้ป่วยเพราะนอกจากผู้ป่วยจะเผชิญ

กับความทุกข์ทางกายแล้ว ยังมีความทุกข์ทางใจอีกด้วย ซึ่งความทุกข์ประการหลังนี้ย่อมส่งผลให้การทางร่างกายทรุดลง ดังนั้นในคติของหมอพื้นบ้านการดูแลจิตใจของผู้ป่วยจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง

เมื่อมีความเจ็บป่วยทางด้านร่างกายสิ่งแรกที่หมอพื้นบ้านคำนึงถึงคือ จิตใจของผู้ป่วย หลักสำคัญดังกล่าวสอดคล้องและเป็นการรักษาแบบองค์รวม มีความเชื่อทางศาสนาและวัฒนธรรม ประสานอยู่ด้วย โดยมุ่งวิเคราะห์ที่จิตใจเป็นเบื้องต้นเพราะเชื่อว่า “จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว” เมื่อจิตใจของผู้ป่วยดีเข้มแข็ง ย่อมมีผลต่อการรักษาร่างกาย [15]

ทั้งนี้ การใช้คาถาและพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านนั้นเป็นจุดร่วมสำคัญที่มีการสืบทอดต่อกันมาของหมอพื้นบ้าน ซึ่งเป็นสิ่งที่หมอพื้นบ้านทุกสังกัดปฏิบัติโดยมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต สภาพแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรมของแต่ละสังคม

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัย “การรักษาโรคในแบบจิตเวชวิทยา : กรณีหมอสมุนไพร และหมอรักษาเริ่มในเขตตำบลบางจาก จังหวัดนครศรีธรรมราชสำเร็จได้ด้วยความกรุณาของหลวงพ่อบุณด์ อุปการอดและนางเกสร อุปการอด ที่ให้ความอนุเคราะห์ ธรรมชาติขอมูลพร้อมอนุญาตให้บันทึกข้อมูลต่างๆจึงขอกราบขอบพระคุณไว้ ณ โอกาสนี้

เอกสารอ้างอิง

- [1] Sapcharoen, Phennapha. (1999). **Thai Traditional Medicine : Bonds of Life and Culture (Compilation of Academic Articles Volume 2)**. Bangkok : The War Veterans Organization of Thailand.
- [2] Phornsiriphong, Saowapha. Usupharat, Pornthip. and Sabjaroen, Phennapha. (1996). **Folk Medicine Healer's Wisdom : A Case Study of Master Ken Lawong**. Bangkok : Sahadhammik.
- [3] Yasamut, Preecha. (2006). **Local Wisdom Regarding Skin Treatment Through Incantations. Master of Arts Thesis**. Chiang Rai : Chiang Rajabhat University.

- [4] Marknuan, Panwart. (2013). **The Role and Transmission of Magic and Ritual in Folk Healers at Ban Nong Khao Changwat Kanchanaburi**. Master of Arts Thesis. Bangkok : Chulalongkorn University.
- [5] Wamanon, Manote and Sapcharoen, Phennapha. (1994). **Thai Medicine for Primary Health Care**. Bangkok : Primary Health Commission Office.
- [6] Uppakanrod, Luang Phor Anan. (2016, 25 September). **Herbal Healer.Tai Suwannaram Temple, Yothathikan Road, Nakhon Si Thammarat Province**. Interview.
- [7] Uppakanrod, Kayson. (2016, 10 December). **Herpes- Herpes Zoster Folk Medicine Healers**. 116, Village No.6, Bang Jak Sub-district, Mueang District, Nakhon Si Thammarat Province. Interview.
- [8] Anderson, WanneeWiboonsawat. (Editor). (1988). **Locality : A New Dimension of Folklore and Simple Lifestyles**. Bangkok : Silapawattanatham.
- [9] Saipan, Pichet. (1996). **“Naga Belief” Esan Mekong River Basin : Cultural Life from Contemporary Rites**. Master of Sociology and Anthropology Thesis. Bangkok : Thammasat University.
- [10] Nuankhong, Wasana. (2016, 15 December). **Elderly Patients**. 40/18, Village No.6, Bang Jak Sub-district, Mueang District, Nakhon Si Thammarat Province. Interview.
- [11] Suksawat, Anchalee. (2016). **Herpes Patients**. 40/14, Village No.6, Bang Jak Sub-district, Mueang District, Nakhon Si Thammarat Province. Interview.
- [12] Sakalamahasanghapharinayaka, Somdet Phra Nyanasamvara Somdet Phra Sangharaja. (2009). **Dictionary of Buddhist Teachings**. Bangkok : Amarin Printing & Publishing.
- [13] The Royal Society of Thailand . (1999). **The Royal Institute Dictionary 1999**. Bangkok : Nanmee Books Publications.
- [14] Na Thalang, Sirapon. (2014). **Folklore Theory : Methodology for Legend and Folktale Analysis**. Bangkok : Chulalongkorn University.
- [15] Kerdmanee, Chalernpol. Fakkham, Suphalak. and Hutinan, Rangsima. (2007). **Unit 15 Situation, Conservation Methods and Development of Thai Traditional Medicine**. Bangkok : Sukhothai Thammathirat Open University.

